

IJTIMOIIY TARMOQLAR VA AVLODLARARO MUNOSABATLAR: AN'ANAVIY HURMAT VA MEHR-OQIBAT QADRIYATLARINING O'ZGARISHI

Dadajonov Bekzod Baxodirovich

Namangan davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23402267>

Annotatsiya. Maqolada ijtimoiy tarmoqlarning avlodlararo munosabatlarga ta'siri, o'zbek oilasida kattalarga hurmat va mehr-oqibat qadriyatlarining o'zgarish jarayonlari tahlil qilinadi. Margaret Midning madaniyat turlari haqidagi konsepsiyasi, Mark Prenskining raqamli avlodlar nazariyasi, Sherri Terkl va Zigmunt Bauman qarashlari asosida raqamli muhitning oilaviy munosabatlarga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, bilim uzatish mexanizmlarining o'zgarishi, virtual avtoritetlarning kuchayishi hamda mehr-oqibatning an'anaviy va zamonaviy ifoda shakllari qiyosiy tahlil qilinadi. Ijtimoiy tarmoqlarning avlodlararo aloqalarni zaiflashtirishi bilan bir qatorda, masofaviy muloqot va o'zaro yordamni ta'minlashdagi ijobiy imkoniyatlari ham ko'rsatib beriladi. Maqolada kattalarga hurmatning maqomga asoslangan shaklidan muloqot, o'zaro tushunish va ishonchga asoslangan shakliga o'tish tendensiyasi asoslanadi hamda oilaviy tarbiyada raqamli savodxonlikni oshirish va jonli muloqotni qo'llab-quvvatlash bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy tarmoqlar, avlodlararo munosabatlar, kattalarga hurmat, mehr-oqibat, o'zbek oilasi, raqamli madaniyat, raqamli avlod, teskari sotsializatsiya, oilaviy tarbiya, virtual muloqot.

Abstract. This article examines the impact of social media on intergenerational relationships and the transformation of respect for elders and mutual care in Uzbek families. Drawing on Margaret Mead's concept of cultural types, Marc Prensky's theory of digital generations, and the perspectives of Sherry

Turkle and Zygmunt Bauman, the study explores how the digital environment influences family relationships. Particular attention is paid to changes in knowledge transmission, the growing influence of virtual authorities, and the transformation of traditional and contemporary expressions of care and affection. Alongside the potential weakening of face-to-face communication between generations, the article highlights the positive role of social media in maintaining long-distance communication and facilitating mutual support. It argues that respect based on age and social status is gradually being complemented by a form of respect grounded in dialogue, mutual understanding, and trust. The article also proposes measures to improve parents' digital literacy, encourage intergenerational cooperation, and ensure that digital communication complements rather than replaces direct interpersonal interaction within the family.

Keywords: *social media, intergenerational relationships, respect for elders, mutual care, Uzbek family, digital culture, digital generation, reverse socialization, family upbringing, virtual communication.*

O'zbek oilasining ma'naviy asosini tashkil etuvchi qadriyatlar orasida kattalarga hurmat va mehr-oqibat alohida o'rin tutadi. Asrlar davomida bu qadriyatlar ota-onaning hayotiy tajribasi, bilimi va ijtimoiy maqomi ustunligiga tayanib kelgan. Kaykovusning "Qobusnoma" asarida ham farzandning ota-onaga hurmati va ota-onaning farzand tarbiyasidagi mas'uliyati oilaviy munosabatlarning o'zagi sifatida talqin qilinadi [5]. Biroq raqamli texnologiyalar, xususan, ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi avlodlararo munosabatlarning an'anaviy asoslarini jiddiy sinovdan o'tkazmoqda.

Bu jarayonni tushunishda amerikalik antropolog M. Midning madaniyat turlari haqidagi konsepsiyasi muhim metodologik ahamiyatga ega. Olima postfigurativ (yoshlar kattalardan o'rganadigan), kofigurativ (tengdoshlardan o'rganadigan) va prefigurativ (kattalar yoshlardan o'rganadigan) madaniyatlarni farqlagan [1]. An'anaviy o'zbek jamiyati postfigurativ madaniyatga yaqin bo'lib,

unda bilim va hayotiy tajriba yuqoridan pastga, ya'ni katta avloddan kichik avlodga uzatilgan. Ijtimoiy tarmoqlar esa prefigurativ va kofigurativ unsurlarni keskin kuchaytirmoqda.

Birinchidan, raqamli muhitda bilim monopoliyasi barham topmoqda. M. Prenskiy ta'biri bilan aytganda, raqamli muhitda tug'ilib o'sgan "raqamli mahalliyalar" bilan unga keyinroq moslashgan "raqamli muhojirlar" o'rtasida jiddiy tafovut yuzaga keldi [2]. Ko'plab oilalarda farzandlar ota-onalariga smartfon, ilovalar va onlayn xizmatlardan foydalanishni o'rgatmoqda. Bu "teskari sotsializatsiya" holati an'anaviy avtoritetning bir tayanchi bo'lgan bilim ustunligini zaiflashtiradi.

Ikkinchidan, yoshlar uchun avtoritet manbai oiladan tashqariga ko'chmoqda. Hayotiy masalalar, kasb tanlash, turmush qurish va hatto oilaviy munosabatlar yuzasidan maslahat endi ko'pincha blogerlar va influencerslardan olinmoqda. Bu "virtual murabbiylar" taklif qiladigan qadriyatlar ko'p hollarda individual muvaffaqiyat va shaxsiy erkinlikka yo'naltirilgan bo'lib, jamoaviy mas'uliyat va kattalar fikrini inobatga olish an'anasi bilan ziddiyatga kirishi mumkin.

Uchinchidan, mehr-oqibatning ifoda shakllari o'zgarmoqda. Ilgari mehr-oqibat bevosita ziyorat, birga vaqt o'tkazish va amaliy yordam orqali namoyon bo'lgan bo'lsa, endi uning muhim qismi tabrik xabarlar, "layk"lar va stikerlar kabi ramziy belgilarga ko'chmoqda. Sh. Terkl ta'kidlaganidek, texnologiya bizga muloqot illyuziyasini beradi, ammo bu muloqot ko'pincha chuqurlik va hissiy ishtirokdan mahrum bo'ladi [3]. Z. Bauman ham zamonaviy inson rishtalari mustahkam "munosabat"dan oson uziladigan "aloqa"ga aylanib borayotganini ta'kidlaydi [4]. Natijada avlodlar jismonan bir xonadonda yashasa-da, ular o'rtasidagi jonli muloqot qisqarishi mumkin.

Shu bilan birga, jarayonni faqat salbiy baholash bir yoqlama bo'lur edi. Mehnat migratsiyasi keng tarqalgan sharoitda messenjerlar va videoqo'ng'iroqlar uzoqda yashayotgan farzandlar bilan ota-onalar, nevaralar bilan buvi-bobolar

o'rtasidagi aloqani saqlashning asosiy vositasiga aylandi. Qarindoshlar guruhlarida esa oilaviy yangiliklar, tabriklar va o'zaro yordamni tashkil etish makoni sifatida mehr-oqibatni yangi shaklda davom ettirmoqda. Bundan tashqari, farzandlarning ota-onaga raqamli ko'nikmalarni o'rgatishi, agar to'g'ri yo'naltirilsa, avlodlar o'rtasida o'zaro hurmat va hamkorlikni mustahkamlovchi omilga aylanishi mumkin.

Tahlil asosida quyidagi xulosaga kelish mumkin: ijtimoiy tarmoqlar ta'sirida kattalarga hurmat qadriyati yo'qolib ketmayapti, balki uning asosi o'zgarmoqda. An'anaviy "maqomga asoslangan hurmat", ya'ni yosh va ijtimoiy mavqe tufayli avtomatik tarzda beriladigan hurmat o'rnini asta-sekin "muloqotga asoslangan hurmat" egallamoqda. Bunday hurmat o'zaro tushunish, ishonch va ochiq muloqot orqali shakllanadi. Mehr-oqibat qadriyati esa yemirilishdan ko'ra ko'proq shakliyl moslashuvni boshdan kechirmoqda.

Bu holat oilaviy tarbiya oldiga yangi vazifalarni qo'yadi: ota-onalarning raqamli savodxonligini oshirish, avlodlararo birgalikdagi faoliyat shakllarini qo'llab-quvvatlash va raqamli muloqotni jonli muloqotning o'rnini bosuvchi emas, balki uni to'ldiruvchi vosita sifatida shakllantirish. Shu yo'l bilan an'anaviy qadriyatlarning mazmuni saqlanib, ularning ifoda shakli zamon talablariga moslashtirilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mead M. Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap. – New York: Natural History Press, 1970.
2. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon. – 2001. – Vol. 9, No. 5. – P. 1–6.
3. Turkle S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. – New York: Basic Books, 2011.
4. Bauman Z. Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds. – Cambridge: Polity Press, 2003.
5. Kaykovus. Qobusnoma. – Toshkent: 1998.